

cut durumları hakkında bilgi verilmekte ve yenilenmeleri halinde maliyetleri hesaplanmaktadır. Dördüncü bölümde ise bataklikların kurutulması ile elde edilecek araziler üzerinde durulmaktadır. Lâyhânin sonunda yapılacak bütün bu hizmetler için harcanması öngörülen masraflar cetveller halinde gösterilmektedir. Hasan Fehmi Paşa'nın lâyhâsını incelemek üzere Nâfia nâzirliği sırasında kendisinin de katıldığı bir komisyon oluşturuldu. Lâyhâda belirtilen hususları takdirle karşılayan komisyon bunların uygulanması için Osmanlı anonim şirketleri kurulmasını kararlaştırdı; alınan kararlar bir mazbata ile hükümete bildirildi. Hükümet tarafından da benimsenen bu kararlar 7 Muharrem 1300 (18 Kasım 1882) tarihinde iradesi alınmak üzere padişaha arz edildi ve istimlak kanununda değişiklik yapılarak *Vakit* gazetesinde ilân edildi. Ancak bu önemli teşebbüs sonuçsuz kaldı. Hasan Fehmi Paşa'nın takrir ve lâyhâsı Celâl Dinçer tarafından yayımlanmıştır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Hasan Fehmi Paşa, *Telhîs-i Hukûk-ı Düvel*, İstanbul 1300; a.m.f., "Anadoluca İmalât-ı Umumiyyeye Dâir Lâyiha" (nşr. Celâl Dincer), *TTK Belgeler*, V-VIII/9-12 (1971), s. 153-233; Cevdet Paşa, *Tezâkir 40 Tetimme*, Ankara 1967, s. 196, 274; *Osmanlı Müellifleri*, II, 155; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, s. 457; a.m.f., *Son Sadrazamlar*, s. 669, 688, 1073, 1338, 1351, 1400; İbrahim Alaettin [Gövsâ], *Meşhur Adamlar*, İstanbul 1933-35, II, 479-480; a.m.f., *Türk Meşhurları*, s. 134; Mehmet Zeki Pakalın, *Son Sadrazamlar ve Başvekilleri*, İstanbul 1948, bk. İndeks; R. Deveraux, *The First Ottoman Constitutional Period*, Baltimore 1963, s. 133, 159, 160-163, 164, 169, 182, 199, 204, 206-207, 208, 209, 236, 263, 271; Zekeriya Kurşun, *Küçük Said Paşa: Siyasî Hayatı, İcraatı ve Fikirleri 1838-1914* (doktora tezi, 1991), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü), s. 35, 38-39; "Hasan Fehmi Paşa", *TA*, XIX, 12-13; R. H. Davison, "Hasan Fehmi", *EP* (İng.), III, 249-250.

CEVDET KÜÇÜK

HASAN HABENNEKE el-MEYDÂNÎ

(حسن حبنكة الميداني)

(ö. 1978)

Suriyeli âlim ve eğitimci.

1327 (1909) yılı dolaylarında Dimaşk'ta doğdu. Babasının adı Merzûk'tur. Aileden gelen Habenneke lakabı yanında doğup büyüdüğü Meydan mahallesinden dolayı Meydânî nisbesiyle de anılır; daha sonra ailesi de bu nisbe ile tanındı. Hasan Habenneke, ilkokulu bitirdikten sonra Tâlib Heykel ve Abdülkâdir el-Eşheb'den

gramer ve fıkıh dersleri aldı. Daha sonra Mahmûd el-Attâr, Emîn Süveyd, Ahmed el-Attâr, Abdülkâdir el-İskenderânî, Saîd Bidlîs, Atâ el-Kesem ve Muhammed Bedreddin el-Hasenî'den fıkıh ve usûl-i fıkıh, kelâm, mantık, felsefe, gramer, belâgat ve edebiyat okudu; öğrenimi sırasında hoca kalfalığı da yaptı. Dimaşk'ın önde gelen âlimlerinden Ali ed-Dakr ile tanıştı ve onun kurmuş olduğu el-Cem'iyetü'l-garrâ adlı özel eğitim kuruluşunda görev aldı. Bu cemiyette çalıştığı süre içinde, aralarında Suriye'deki İslâmî hareketin önderlerinden Abdülkerim er-Rifâî, ünlü eğitimci Abdurrahman et-Tayyibî ez-Zu'bî, bilhassa siyer ve tarih alanlarındaki yetmişliğiyle tanınan Nâyif el-Abbas, Harran bölgesinde ilmiyle şöhret kazanan Abdülazîz Ebû Zeyd, Şâfiî fıkhrının üstadı olarak bilinen Ahmed el-Basravî, ünlü hatip Abdürraûf Ebû Tavk, Arap dili ve edebiyatı uzmanı Abdülganî ed-Dakr'ın da bulunduğu birçok ilim adamı yetiştirdi.

el-Cem'iyetü'l-garrâ'dan ayrıldıktan sonra da aynı yöndeki faaliyetlerini sürdüren Hasan Habenneke, geleneksel ilimlerdeki dirayeti yanında uyguladığı başarılı öğretim metotları sayesinde ders halkalarını âdeta bir cazibe merkezi haline getirmiş, Suriyeli gençlerin yanında başka ülkelerden gelen gençlere de bir yandan ders verirken bir yandan da onların geçimini sağlamaya çalışmıştır. İçlerinde kardeşi Sâdik Habenneke, daha sonra babasının ders halkalarını devam ettiren ve halen Suudi Arabistan Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yapan oğlu Abdurrahman Habenneke, Suriye'nin şeyhülkurrâsı Hüseyin Hattâb, üç de âlim ve eğitimci olan Muhammed el-Ferrâ, Muhammed Hayr el-Ulbî ve Mustafa et-Türkmânî, Dimaşk Üniversitesi Şeriat Fakültesi ile Suudi Arabistan'daki çeşitli fakültelerde uzun yıllar öğretim üyeliği yapmış olan Mustafa el-Han, öğretim faali-

yetleri yanında Arap Birliği'nin çeşitli kademelerinde çalışan Mahmûd el-Mardî-nî, Hüseyin Hattâb'ın vefatından sonra Suriye şeyhülkurrâlığı unvanını alan Muhammed Kerim Râcih, tanınmış yazar Ramammed el-Bûtî, Suudi Arabistan'da İmam Muhammed b. Suûd Üniversitesi'nde pedagoji öğretim üyeliği yapan Mikdad Yalçın, Hasan Habenneke'nin ders halkalarından yetişmiş simalardan bazılarıdır.

Hasan Habenneke, ayrıca okullar açıp bunları finanse eden hayır cemiyetleri kurmak suretiyle geleneksel ilimlerin yaşatılması ve geliştirilmesi için çalıştı. Erkek öğrenciler için kurduğu İslâmî İrşad Enstitüsü'nde Arapça ve dinî ilimlerin yanında bazı modern bilimlerde öğretilmekteydi. Öğrencilerin bütün masraflarının karşılandığı bu enstitüde 1949 yılından itibaren çok sayıda Türk öğrenci de okudu. Habenneke kızlar için de aynı mahiyette bir enstitü kurdu; müderrislik ve hatipliğini yürüttüğü Mercek Camii'ne bağlı olarak İslâmî İrşad Enstitüsü'nü de hizmete soktu.

Habenneke, yoksullara hizmet vermek üzere Hayırlı Faaliyetler Ailesi adıyla bir dernek kurmuş, sağladığı maddî kaynaklar sayesinde bu tür derneklerin sayısını çoğaltmıştır. Ayrıca cami ve mescidler inşa ettirmiş olup bunların sonuncusu Meydan mahallesinin batı kısmındaki Hasan Camii'dir. Bütün bunların yanında onun evi de çeşitli ihtilâfların çözüme bağlandığı bir sosyal kurum işlevi görmektedir.

Devrinin ilim çevreleriyle de yakın ilişkiler kuran Hasan Habenneke Suriye Âlimler Birliği'nin önce genel sekreterliğini, ardından başkan yardımcılığını yürüttü. Bu birliğin dağılmasından sonra ilim adamları arasındaki ilişkileri şahsî gayretleriyle devam ettirmeye çalıştı. Daha sonra Râbitatü'l-âlemi'l-İslâmî'ye üye seçildi.

1926'da Suriye halkının Fransız işgaline karşı başlattığı bağımsızlık mücadelesine etkin şekilde katılan Meydânî, Fransızlar'ın ülkede uygulamaya kalkıştıkları medenî hukuku reddederek Suriye halkının dinî-millî gerçeklerine uygun yeni bir taslak hazırladı. Fransızlar, sosyal bir direniş hareketinin başlamasından kaygı duyarak bu teşebbüslerinden vazgeçtiler. Habenneke, Baas yönetiminin takip ettiği rejimin İslâmî esaslarla bağdaşmayan bir diktatörlük olduğunu savundu; böylece Suriye yönetimiyle Meydânî ailesi arasında bugüne kadar devam eden bir sürtüşme başladı. Yönetim, 1967 Arap-İsrail savaşının patlak vermesi sırasında

Hasan
Habenneke
el-Meydânî

HASAN HABENNEKE el-MEYDÂNÎ

Hasan Habenneke'yi hapse atarak mallarına el koydu.

Geleneksel ilimlerde dirayetli bir âlim olmasına rağmen faaliyetlerinin yoğunluğu sebebiyle eser yazmaya imkân bulamayan Hasan Habenneke, 14 Zilkade 1398 (16 Ekim 1978) tarihinde Râbrıtâtü'l-âlemi'l-İslâmî'nin toplantısına katılmaya hazırlandığı bir sırada vefat etti. Çok kalabalık bir cemaatin katıldığı Emevîyye Camii'nde kılınan cenaze namazının ardından Hasan Camii civarına defnedildi.

 ABDURRAHMAN HASAN HABENNEKE
EL-MEYDÂNÎ

HASAN b. HASAN b. ALÎ

(الحسن بن الحسن بن علي)

Ebû Muhammed el-Hasen b. el-Hasen
b. Alî b. Ebî Tâlib
(ö. 97/715-16)

Hız. Hasan'ın oğlu.

Muhtemelen 37 (657-58) yılında Medine'de doğdu. Hz. Hasan'ın Havle bint Manzûr'dan olan oğludur. Babası ile aynı adı taşıdığı için çoğunlukla Hasan el-Müsenâ diye anılır.

Çocukluğu ve gençliği hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Evlenme isteğini amcası Hz. Hüseyin'e açınca Hüseyin kızlarından Fâtıma veya Sekîne'den birini almasını tavsiye etti, o da Fâtıma ile evlendi. Kerbelâ Vak'ası'nda (61/680) Hz. Hüseyin'in oğlu Ali el-Asgar'la birlikte katliamdan kurtulan Hasan esir edilip hanımı Fâtıma ile birlikte Küfe'ye götürüldü. Fâtıma'nın I. Yezîd'e müracaatı üzerine ellerinden alınan malları iade edilerek Medine'de ikametlerine izin verildi. Emevî Halifesi Abdülmelik b. Mervân tarafından, Irak halkıyla iş birliği yaparak hilâfeti ele geçirmeye teşebbüs etmekle suçlanıp sürekli baskı altında tutuldu. Biat etmek için Dimaşk'a gitmesinden sonra Abdülmelik, Hz. Peygamber'in Hasan'ın elinde bulunan kılıcını tehditle alan Hicaz Valisi Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî'ye bir mektup göndererek onu rahat bırakmasını bildirdi. Sünnî kaynaklarında, Ehl-i beyt'in ileri gelenlerinden olmasına rağmen Iraklı Şîîler'in yaptığı daveti reddettiği, hatta onlarla mücadeleyi Allah'a yaklaştırmak için kabul ettiği (Zehabî, *A'lâmü'n-nübelâ*, IV, 486), kendisine Resûlullah'ın neslinden olması dolayısıyla hürmet eden bir Râfîzî'yi azarladığı, başka bir Râfîzî'ye de, "Eğer Resûl-i Ekrem'e olan yakınlığımdan dolayı emir-

liğe daha lâyıık olduğumu zannediyorsan yanılıyorsun. Çünkü onun için namaz, zekât, oruç gibi ibadetler emirlikten daha efdaldı" dediği (İbn Sa'd, V, 319-320), Ebû Bekir ve Ömer'e lânet okuyan Mugîre b. Saîd el-İclî'yi huzurundan kovduğu ve Hz. Peygamber'in, "Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır" hadisinde halifeliğini kastedilmediğini söylediği rivayet edilir.

Hasan b. Hasan 97 (715-16) yılında altmış yaşlarında Medine'de vefat etti. 99'da (717-18) öldüğüne dair rivayetler de vardır. İbnü'l-Cevzî ise onun 91 (710) yılında vefat ettiğini söyler (*el-Muntazam*, VI, 301). Bazı kaynaklarda otuz beş yaşında öldüğünden bahsediliyorsa da bu doğru değildir. Eşi Fâtıma kabri üzerine bir mescid yaptırmış, fakat bir süre sonra kabirlere mescid yapılmayacağına dair hadis kendisine bildirilince yıktırmıştır. Zeyneb adındaki kızı Emevî Halifesi Velîd b. Abdülmelik'le evlenmiş, ancak kardeşlerine yapılan kötü muameleden dolayı üzüntüsünü dile getirdiği için kocası ile araları açılmış ve boşanmışlardır. Hasan b. Hasan'ın çocuklarından Abdullah, Hasan ve İbrâhîm, Abbâsî Halifesi Ebû Ca'fer el-Mansûr tarafından isyan hazırlıkları içinde oldukları gerekçesiyle Hâşîmiyye'de ömürlerinin sonuna kadar hapiste tutulmuşlardır.

Hasan'ın çocuklarından İbrâhîm ve Dâvûd'un nesli Yemen'de İmâmîler ve Süleymânîler; Abdullah'ın nesli Kuzey Afrika'da Süleymânîler, İdrîsîler, Sa'dîler, Filâlîler; Endülûs'te Hammûdîler; Gana'da Benî Sâlih; Mekke'de Benî Katâde, Benî Uhaydir ve Benî Füleyle adlarıyla hüküm sürmüş ve tarihte önemli rol oynamışlardır. İbn Fazlullah el-Ömerî bunları "Düvelü'l-Hasaniyyîn" başlığı altında ele almaktadır (*Mesâlik*, XXIV, 2 vd.). Zeydîler ve bazı Şîî grupları imâmetin Hasan b. Hasan ile Ali b. Hüseyin (Zeynelâbidin) ve evlâtlarından başkasına intikal etmeyeceği görüşünü benimsemişlerdir (Riyâd M. Nâsirî, I, 61).

Şîî ve Sünnî muhaddislerin "sadûk" olduğu konusunda ittifak ettikleri Hasan b. Hasan babasından, hanımı Fâtıma'dan ve Abdullah b. Ca'fer'den hadis rivayet etmiştir. Oğulları Abdullah ve Hasan, amcasının oğlu Hasan b. Muhammed b. Hanefiyye, Süheyl b. Ebû Sâlih gibi kişiler de ondan rivayette bulunmuşlardır.

Babasından kalan Medine'deki hurmalıkların yıllık gelirinden ihtiyacı kadarını alıp geri kalanını sadaka olarak dağıtan, pek az kimseyle görüşen, vaktinin çoğu-

nu ibadetle geçiren Hasan İslâmîyet'i yâşamadaki hassasiyetiyle tanınmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Cenâ'iz", 62, "Meğâzî", 14; a.mlf., *et-Târîhu'l-kebir*, II, 289; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 319-320; Zübeyrî, *Nesebü'l-Kureys*, s. 51-53; Halife b. Hayyât, *et-Tabakât* (Zekkâr), II, 598; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), V, 469; Ebû'l-Arab et-Temîmî, *Kitâbü'l-Miḥan* (nşr. Yahyâ Vâhid), Beyrut 1988, s. 313; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, IV, 430-436; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* (Amrevî), XIII, 61-71; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VI, 301; VII, 183, 212-214; Ali b. Muhammed el-Ömerî, *el-Mecdî* (nşr. Ahmed ed-Dâmgânî), Kum 1409, s. 36; Zehabî, *A'lâmü'n-nübelâ*, IV, 483-487; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 81-100*, s. 328-330; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik*, XXIV, 2 vd.; İbn İnebe, *'Umdetü'l-tâlib*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Mektebî'l-Hayât), s. 117-120; Meclîsî, *Biḥârü'l-envâr*, Beyrut 1983, XLIV, 166-170; Muhammed Sirâceddin el-Mahzûmî, *Şihâhu'l-aḥbâr*, İstanbul 1306, s. 11, 12; Bedrân, *Teḥzîbü Târîhi Dimaşk*, IV, 165-169; Bâkur Şerîf el-Kureşî, *Ḥayâtü'l-İmâmî'l-Ḥasan b. 'Alî*, Beyrut 1403/1983, II, 464; Riyâd M. Nâsirî, *el-Vâkıfiyye*, Meşhed 1988, I, 61; Ebû'l-Kâsım el-Hüvî, *Mu'cemu ricâli'l-ḥadis*, Kum 1409/1989, IV, 301; Abdücebbar er-Rifâî, *Mu'cemu mâ kütibe 'ani'r-Resûl ve ehlil-beyt*, Tahran, ts. (Vezâret-i Ferheng), VII, 5-60; B. Lewis, "'Alids", *EP* (İng.), I, 401, 402.

 RECEP USLU

HASAN HÜKMÎ

(حسن حكيم)

(ö. 1048/1638'den sonra)

Osmanlı reîsülküttâbı, münşî.

Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Odukları genç bir yaşta Dîvân-ı Hümâyün kâtipleri zümresine dahil olduğu ve kırk yıldan fazla burada görev yaptığı bilinmektedir. Hükmî lakabının hüküm yazmadaki kabiliyetinden gelmiş olması muhtemeldir.

1006 (1597-98) yılında divanın kırk kademli kâtibinden biri olan Hasan Hükmî, aynı zamanda Vezîriâzam Hadım Hasan Paşa'nın tezkireciliğini de yapmaktaydı. 1604-1605'te reîsülküttâb makamına vekalet etti; hemen ardından 1606'da önce reîsülküttâblığa, birkaç ay sonra da nişanlılığa getirildi. 1614 yılında tekrar reîsülküttâblığa yükseltildi. 1618'de nişancı, 1621'de yeniden reîsülküttâb oldu. Bu dönemde reîsülküttâblık görevi nişanlılığa göre giderek önem kazanmaya başlamıştı. Hasan Hükmî'nin meslek hayatı bu değişikliği gözler önüne seren bir örnektir. Hükmî sonraki yıllarda çeşitli kâtabet görevlerinde bulundu; 1638'de sipahi mukabelecisi iken son defa reîsülküttâblığa getirildi. Ölüm tarihi kesin olarak bilinmemektedir.